

JINOYAT QONUNI HAMDA OLIY SUD PLENUMI QARORLARI QOIDALARINING JINOYATLARNI KVALIFIKATSIYA QILISHDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Sohibqulov Doston Shuhrat o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19382663>

ARTICLE INFO

Received: 21st March 2026

Accepted: 25th March 2026

Published: 30th March 2026

KEYWORDS

jinoyat huquqi, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish, jinoyat qonuni, sud amaliyoti, Plenum qarorlari, jinoyat tarkibi, huquqni qo'llash, qonuniylik

ABSTRACT

Mazkur ilmiy maqolada jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish jarayonida jinoyat qonuni hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorlarining o'рни va ahamiyati ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilingan. Maqola davomida jinoyat qonuni normalarining moddiy-huquqiy asos sifatidagi roli hamda Plenum qarorlarining sud amaliyotini yagona va izchil qo'llashdagi ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, jinoyatlarni noto'g'ri kvalifikatsiya qilishga olib keluvchi omillar aniqlanib, ularni bartaraf etishda Plenum qarorlarining amaliy ahamiyati asoslab berilgan. Maqola natijalari jinoyat huquqi nazariyasi va sud amaliyotini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kirish. Jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilish jinoyat huquqini qo'llash amaliyotida muhim o'rin egallaydi. Shaxs tomonidan sodir etilgan qilmishga aniq va asosli huquqiy baho berish adolatli jazo tayinlash, qonun ustuvorligini ta'minlash hamda inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu jarayonda jinoyat qonuni normalari bilan bir qatorda sud amaliyotini bir xilda shakllantirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorlari alohida ahamiyat kasb etadi.¹

Amaliyotda jinoyat qonuni normalarining turlicha talqin qilinishi, ularni qo'llashda yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar hamda kvalifikatsiyadagi xatolar sud qarorlarining bekor qilinishi yoki o'zgartirilishiga sabab bo'lishi mumkin.² Shu bois jinoyat qonuni hamda Oliy sud Plenumi qarorlarining jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishdagi o'рни va o'zaro bog'liqligini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb hisoblanadi.

Mazkur ilmiy maqolada tadqiqotni amalga oshirish jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Normativ-huquqiy tahlil metodi — jinoyat qonuni normalari va Plenum qarorlarining mazmunini o'rganishda;

Qiyosiy-huquqiy metod — jinoyat qonuni normalari va sud amaliyoti o'rtasidagi farq hamda o'xshash jihatlarni aniqlashda;

Mantiqiy tahlil — jinoyat tarkibi elementlarining kvalifikatsiyadagi rolini ochib berishda;

¹ Boboqulov I.I. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish muammolari. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2018. – 280 b.

² Rustamboyev M.X. Jinoyat huquqini qo'llash masalalari. – Toshkent: Adolat, 2017. – B. 78.

Tizimli yondashuv — jinoyat qonuni va Plenum qarorlarini yagona huquqiy mexanizm sifatida baholashda.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat qonuni asosiy va majburiy huquqiy manba hisoblanadi. Jinoyat qonunida jinoyat tarkibining obyekt, obyektiv tomoni, subyekt va subyektiv tomoni kabi asosiy elementlar belgilangan bo'lib, aynan ushbu belgilar jinoyatni to'g'ri kvalifikatsiya qilish uchun zarur hisoblanadi.

Shu bilan birga, jinoyat qonuni normalari ayrim hollarda umumiy yoki mavhum tusga ega bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda Oliy sud Plenumi qarorlari jinoyat qonuni normalarining mazmunini ochib beruvchi, ularni to'g'ri qo'llash bo'yicha tushuntirishlar beruvchi muhim hujjat sifatida namoyon bo'ladi. Plenum qarorlari jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda yagona yondashuvni ta'minlaydi hamda sud xatolarining oldini olishga xizmat qiladi.

Muhokama. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish — jinoyat huquqini qo'llashdagi eng mas'uliyatli bosqich bo'lib, u nafaqat shaxsning javobgarligini belgilaydi, balki sud hukmining qonuniyligi, asoslanganligi va adolatliligini ham ta'minlaydi. Mazkur jarayonda jinoyat qonuni bilan bir qatorda Oliy sud Plenumi qarorlarining tutgan o'rni "qonun–talqin–amaliyot" uchligi doirasida namoyon bo'ladi. Ya'ni, jinoyat qonuni jinoyat tarkibining asosiy belgilarini belgilasa, Plenum qarorlari o'sha normalarni sud-amaliyoti sharoitida bir xil anglash va qo'llash mezonlarini shakllantiradi.

Birinchidan, jinoyat qonuni jinoyat tarkibining majburiy elementlarini belgilovchi asosiy manba sifatida kvalifikatsiyaning poydevoridir. Sud yoki tergov organi jinoyatni kvalifikatsiya qilayotganda avvalo qilmishning obyekt, obyektiv tomoni, subyekt hamda subyektiv tomoni (qasd, ehtiyotsizlik, maqsad, motiv)ni aniqlashi shart.³ Aynan mana shu elementlarning to'g'ri aniqlanishi "qaysi modda bilan javobgarlik" masalasini hal qiladi. Shunga qaramay, amaliyotda jinoyat qonuni normalari doimo ham bir ma'noli qo'llanavermaydi: ayrim atamalar umumiy bo'lishi, baholovchi tushunchalar (masalan, "jiddiy zarar", "muhim miqdor", "og'ir oqibat") ko'p holatda holatga qarab talqin qilinishi mumkin. Bu esa bir xil vaziyatlarda turli hududlar yoki turli sud tarkiblari tomonidan turlicha kvalifikatsiya berilishiga olib keladi.⁴

Ikkinchidan, Oliy sud Plenumi qarorlari aynan shu turli talqinlarning oldini olish, yagona yondashuvni mustahkamlash hamda qonun normalarini amaliyotda izchil qo'llash maqsadida muhim ahamiyat kasb etadi. Plenum qarorlarida ko'pincha:

- jinoyat tarkibining ayrim belgilari qanday tushunilishi;
 - bir-biriga yaqin jinoyatlar o'rtasidagi farqlash mezonlari (masalan, o'g'irlik–talonchilik–bosqinchilik; qasddan tan jarohati yetkazish–ehtiyotsizlikdan shikast yetkazish kabi);
 - "takroran", "guruh bo'lib", "oldindan til biriktirib", "mansab vakolatidan foydalanib" kabi malakalovchi belgilarning mazmuni;
 - jinoyatga tayyorgarlik, suiqasd va tugallangan jinoyatni ajratish mezonlari
- kabi masalalar huquqiy jihatdan aniqroq izohlanadi. Natijada Plenum qarorlari tergov va sud organlari uchun "yo'l xaritasi" vazifasini bajarib, bir xil holatlarda bir xil huquqiy baho berilishi ehtimolini oshiradi.⁵

Uchinchidan, Plenum qarorlarining huquqiy tabiati haqida nazariy munozaralar mavjud bo'lsa-da, amaliy jihatdan ularning vazifasi — qonun normalarini "almashtirish" emas, balki ularni tushuntirish, qo'llash mezonlarini aniqlashtirish va bixillashtirishdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, Plenum qarorlarini normativ-huquqiy hujjat sifatida emas, sud talqinining institutsional shakli sifatida baholash maqsadga muvofiq. Chunki jinoyat uchun javobgarlik faqat qonun bilan belgilanishi (qonuniylik prinsipi) talab etiladi. Plenum qarori esa jinoyat tarkibini kengaytirib yubormasligi, yangi javobgarlik asosini yaratmasligi, balki qonunda bor normalarning mazmunini aniqroq ko'rsatishi lozim.

To'rtinchidan, kvalifikatsiyadagi xatolar ko'pincha ikki turdagi muammolardan kelib chiqadi:

³ O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (amaldagi tahrir). – Toshkent.

⁴ Abdullayev Sh.M. *Jinoyat huquqi. Umumiy qism.* – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2019. – B. 45.

⁵ O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyotiga oid qarorlari.

- moddiy-huquqiy xatolar (jinoyat tarkibini noto‘g‘ri anglash, malakalovchi belgi bor-yo‘qligini noto‘g‘ri baholash);
- isbotlash bilan bog‘liq xatolar (subyektiv tomon, maqsad va motivni yetarli dalillar bilan asoslamaslik).

Plenum qarorlari aynan shu xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi: ular ma‘lum tarkib bo‘yicha “qanday holatlar isbotlanishi shart”, “qaysi dalillar muhim”, “yaqin tarkiblarni ajratishda nimalarga e‘tibor beriladi” kabi yo‘nalishlarni belgilab beradi. Bu esa sudlar tomonidan dalillarni baholashda ham bir xil standartga yaqinlashuvga olib keladi.

Plenum qarorlarining amaliy ahamiyati ayniqsa murakkab va “chegara” holatlarda ko‘proq ko‘rinadi. Masalan, bir qilmish bir nechta modda belgilari bilan qamrab olinishi mumkin bo‘lganda (konkurensiya), yoki jinoyat va ma‘muriy huquqbuzarlik o‘rtasidagi chegara nozik bo‘lgan vaziyatlarda. Bunday holatlarda Plenum tushuntirishlari “qaysi norma ustuvor” yoki “qaysi belgilar hal qiluvchi” ekanini ko‘rsatib, ortiqcha yoki noto‘g‘ri kvalifikatsiyaning oldini oladi.

Mazkur mexanizmning samarali ishlashi uchun muhim shart — Plenum qarorlari va jinoyat qonuni o‘rtasida muvofiqlik bo‘lishidir. Qonunchilik yangilanganda yoki jinoyat tarkiblari o‘zgarganda, Plenum qarorlarining ayrim qoidalari eskirib qolishi xavfi mavjud. Shu sababli sud talqini doimiy ravishda yangilanib borishi, Plenum qarorlari amaldagi tahrirdagi jinoyat qonuni bilan uyg‘unlashtirilishi, amaliyot ehtiyojidan kelib chiqib takomillashtirib borilishi lozim. Aks holda, izohlar va amaldagi norma o‘rtasida tafovut paydo bo‘lib, kvalifikatsiyada noaniqlik kuchayadi.⁶

Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda Plenum qarorlariga tayanish, bir tomondan, sud amaliyotini barqarorlashtirsa, ikkinchi tomondan, sudyan “qonun va talqin” nisbatini doimo nazorat qilishni talab etadi. Ya‘ni sudya Plenum izohini qo‘llagan holda ham, qonuniylik, aybsizlik prezumpsiyasi, shaxs huquqlarini ustuvor himoya qilish kabi konstitutsiyaviy prinsiplarni buzmasligi shart. Plenum izohi sud-huquqiy kafolatlarni cheklash vositasiga aylanmasligi, aksincha, ularni mustahkamlashga xizmat qilishi kerak.

Umuman olganda, jinoyat qonuni — kvalifikatsiyaning asosiy manbai, Plenum qarorlari esa qonunni amaliyotda to‘g‘ri, bir xil va adolatli qo‘llashni ta‘minlovchi muhim talqin instrumentidir. Ularning uyg‘unligi jinoyat ishlari bo‘yicha sudlov sifatini oshiradi, inson huquqlari himoyasini kuchaytiradi va huquqni qo‘llashdagi barqarorlikni ta‘minlaydi.

Xulosa

Mazkur ilmiy tadqiqot natijalari jinoyatlarni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish jinoyat huquqini qo‘llash amaliyotining markaziy masalalaridan biri ekanini tasdiqlaydi. Jinoyat sodir etgan shaxsning qilmishiga aniq va asosli huquqiy baho berish bevosita jinoyat qonuni normalarining to‘g‘ri qo‘llanishiga hamda sud amaliyotida ularning bir xilda talqin etilishiga bog‘liqdir. Shu nuqtayi nazardan, jinoyat qonuni va Oliy sud Plenumi qarorlari jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda o‘zaro uzviy bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi huquqiy manbalar sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, jinoyat qonuni jinoyat tarkibining majburiy belgilarini belgilab beruvchi asosiy moddiy-huquqiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Aynan ushbu normalar shaxsning jinoyat sodir etganlik darajasini, javobgarlik asoslari va chegaralarini belgilaydi. Biroq jinoyat qonuni normalarining ayrim holatlarda umumiy, baholovchi yoki noaniq tusga ega bo‘lishi sud amaliyotida turli talqinlarga sabab bo‘lishi mumkin. Bu esa jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda xatolarga, ayrim hollarda esa shaxs huquqlarining buzilishiga olib keladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etishda Oliy sud Plenumi qarorlari muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Plenum qarorlari jinoyat qonuni normalarining mazmunini ochib berib, ularni qo‘llashning aniq mezonlarini belgilaydi hamda jinoyatlarni bir xilda kvalifikatsiya qilishga xizmat qiladi. Natijada sud amaliyotida barqarorlik ta‘minlanadi, huquqni qo‘llashdagi nomuvofiqliklar kamayadi va sud qarorlarining sifat ko‘rsatkichi oshadi. Shu bilan birga, Plenum qarorlarining qo‘llanilishi jinoyat qonunini almashtirmasligi, balki uni tushuntirish va aniqlashtirish bilan cheklanishi lozimligi ilmiy jihatdan asoslandi. Jinoyat uchun javobgarlik faqat qonun bilan belgilanishi haqidagi qonuniylik prinsipi qat‘iy saqlanishi zarur. Plenum qarorlari ushbu prinsipni

⁶ Xudoyberdiyev F.X. Sud amaliyotida jinoyat huquqi normalarini qo‘llash. – Toshkent, 2020. – B. 156.

mustahkamlovchi, ammo yangi javobgarlik asoslarini yaratmaydigan huquqiy vosita sifatida qo'llanilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyat qonuni va Oliy sud Plenumi qarorlarining uyg'un qo'llanilishi adolatli sudlovni ta'minlash, inson huquqlarini ishonchli himoya qilish hamda huquqiy davlat prinsiplarini ro'yobga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot natijalari jinoyat huquqi nazariyasini boyitish bilan birga, tergov va sud amaliyotida jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi (amaldagi tahrir). – Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyotiga oid qarorlari.
3. Abdullayev Sh.M. Jinoyat huquqi. Umumiy qism. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2019. – 560 b.
4. Rustamboyev M.X. Jinoyat huquqini qo'llash masalalari. – Toshkent: Adolat, 2017. – 320 b.
5. Boboqulov I.I. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish muammolari. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2018. – 280 b.
6. Xudoyberdiyev F.X. Sud amaliyotida jinoyat huquqi normalarini qo'llash. – Toshkent: Adolat, 2020. – 300 b.
7. Jinoyat huquqi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2021. – 250 b.
8. Huquqiy axborot milliy portali (Lex.uz).

INNOVATIVE
ACADEMY